1

На вратата се почука. Глух шум прекъсна обяда ни в хубавия летен ден. Баща ми стана иззад масата и тръгна да отвори. Неговите очи тутакси престанаха да се усмихват, изразът на лицето му се промени, сякаш очакваше да се случи нещо лошо. Стори ми се, че даже слънчевите лъчи, проникващи през дантелените завески, изведнъж угаснаха, а великолепната музика, която само допреди миг звучеше като ехо в сърцата ни, също замлъкна. Мама беше в кухнята, но сега се спусна към баща ми.

Влязоха трима немци, които подвикваха нещо на неразбираем език, после уловиха баща ми под ръце и направиха знак да ги последва.

– Мамо! Мамо! Кои са тези? Какво искат тези страшни хора? Мамо, страх ме е! – завиках аз.

Татко спря за секунда, погледна ме внимателно, протегна ръка към мен и каза:

– Не се страхувай, мама и Лиета са с теб!

И излезе.

Мама ме притисна към себе си. Аз гледах как татко заминава. Ние седяхме мълчаливо в хола – диван с тапицерия на цветчета, възглавници по ъглите, квадратна маса с купчинка плодове в средата, четири плетени стола.

Мама почти не дишаше. Сестра ми силно стискаше моята ръка. Но беше топло и ръката ми постоянно се изплъзваше. Аз разбирах, че се случва нещо много страшно.

Немците продължаваха да чукат по съседните апартаменти, заповядвайки да им се отвори. Трима мъже от първия етаж, приятели на баща ми, също се подчиниха. А инженер Стела от втория нито отговори, нито отвори. Така се спаси.

Тези трима пришълци с черни лъскави ботуши, автомати

на гърдите, дрезгави гласове и чужда реч ме изплашиха до смърт. А баща ми не се страхуваше от нищо.

Само каза:

– Скоро ще се върна.

Тези негови последни думи, произнесени с добра усмивка, не ще забравя никога. Бях малък, но усмивката му се запечата завинаги в паметта и кръвта ми.

Татко изчезна от погледите, а после и от живота ни, когато зави зад ъгъла на дома.

Ние живеехме във Вилини. Наш дом с прозорци, гледащи към полето, беше една от многото еднакви къщички, каквито децата се учат да рисуват в първи клас: три етажа, ветропоказател над двускатния керемиден покрив; на първия етаж врата и два прозореца, а на втория и третия – по три.

Кварталът от селището, определен за началниците в мините, се наричаше Вилини. А надолу по склона имаше ферми с млечни крави – Краварниците.

Цялото селище носеше името Кастелнуово деи Сабиони. Намираше се на четиридесет километра от Флоренция, върху планински склон – две-три улици с къщи отстрани и красив площад. А малко по-надолу – Вилини. Точно срещу нашата къща имаше наклонена стена, която закриваше тунел, използван за скривалище в случай на бомбардировки. Тази стена бе заветната цел по време на игрите ни: катерехме се по нея и побеждаваше онзи, който стигнеше най-високо.

Във Вилини имаше и кръчма, единствена в селището. Покрай къщите течеше рекичка. Острите завои по пътя нагоре водеха към върха на планината и църквата, която се издигаше над цялата долина. Всички жители работеха в мините.

Но обитателите на Вилини бяха в по-особено положение.

Майка ми беше млада, невисока и изящна жена. Тя обичаше да се облича хубаво, но без излишества; харесваше ѝ да демонстрира тънката си талия, като я стягаше с широки колани. Винаги се усмихваше, обичаше Джорджо – баща ми, и живота. Онази сутрин тя стоеше до татко и гледаше как се бръсне. Искаше той да се скрие.

– Тогава ще ме намерят небръснат – отговори баща ми на настойчивите ѝ молби.

Вече няколко дни във въздуха витаеше чувство за опасност. Войната и бомбардировките винаги бяха изглеждали нещо далечно, но в селището все по-често разговаряха за събитията в съседните райони. Носеха се слухове и за репресии, защото бяха ранили някакъв немец, просто куршумът го беше одраскал. За това разказваха предишния ден.

Татко беше завършил неотдавна университет и го наричаха „доктор“*. Той беше минен инженер, по цели дни работеше в мината – а след вечеря, докато мама прибираше масата, се залавяше за книжата си и работеше до късна вечер. Мама гладеше, сетне повикваше татко, той отиваше при нея; аз слушах как разговарят, понякога дори се смееха. Те бяха щастливи заедно. Мечтаеха за нещо, строяха планове за бъдещето. Не се канеха да прекарат целия си живот в Кастелнуово деи Сабиони.

Завършването на университета струвало на татко големи усилия; а когато тръгнал на война в Албания, обещал нещо на мама. Пишел ѝ всеки ден със своя ситен, красив почерк.

„Скоро ще се завърна“ – обещал ѝ в едно от последните писма.

Двамата се оженили. Татко се съгласил на постоянна работа в мината, защото им дали отделна къща. Родила се сестра ми, сетне аз. После завършване на университета, приятели...

Татко беше необикновено весел човек. Той се смееше и шегуваше със съседите по всякакъв повод, те бяха и най-добрите му приятели. Това беше цяла компания млади хора. Всички работеха вече доста време в мината като инженери и ръководители. Любимото им забавление беше да имитират началниците си. Изправяха се поред и правеха гримаси, а другите трябваше да отгатнат кого са избрали за мишена на шегите си. Татко и приятелите му се смееха гръмогласно, а мама, макар също да се веселеше, ги упрекваше, ако се увличаха прекалено; тя се страхуваше, че началството може да узнае.

Леля Джулиана идваше всеки ден, за да помага на мама в домакинството. Нейните ръце бяха огромни, а лицето – чер-

---

*В някои романоезични страни „доктор“ е наричан всеки, завършил висше учебно заведение. – Б. р.

вено. Помня, че тя постоянно се задъхваше, може би и затова, че мама просто имаше мания непрекъснато да премества нещо в къщата. Харесваше ѝ да мести мебелите, да окачва картините на нови места – общо взето, домът ни беше в постоянно движение. Както и самата тя. Това също развеселяваше татко. Веднъж, когато мама бе отишла при местната шивачка Инес, чието ателие беше доста далеч от Вилини, той и приятелите му решиха да използват отсъствието ѝ и да се пошегуват с нея; те не просто преместиха мебелите, но и промениха предназначението на всички стаи. Няколко часа легла и дюшеци се местеха от една стая в друга.

Когато мама се върна, всичко това ѝ хареса и тя много се зарадва.

Ние бяхме щастливи.

И ето, че настъпи утрото на 4 юли. В онзи горещ летен ден вятърът отнесе със себе си целия шум и веселие надолу по склона. Селището потъна в пълна тишина, сякаш обвито в памук.

Иззад полупритворените кепенци жените наблюдавали сцената, която бавно се разгръщала пред очите им на площада: трима-четирима въоръжени войници водели групички млади и по-възрастни мъже, като ги побутвали с автоматите си. Така постепенно, сякаш статисти във филм, събрали повече от осемдесет души. Заповядали им да се съберат по неколцина и да отидат при стената. Те се споглеждали в ужас и дори все още не били успели да разберат какво се случва, когато проехтели автоматни откоси. Онези, които стояли в края, скачали от моста в рекичката или в оврага. Някои се скрили под моста и така се спасили.

Всички други били убити. Събрали труповете им на куп, залели ги с бензин и ги запалили.

А после отново – тишина. Само смъртта е способна да създаде толкова мрачна, дълбока и глуха тишина. Само смъртта слага край на всички мъки.

В онзи летен ден сивият дим застилаше синьото небе. Навсякъде болка. Осезаема. Не просто ни се струваше, че я чувстваме. Ние наистина я чувствахме.

Внезапно вратата се отвори и тази болка проникна в нашия дом. Тя беше в облика на отвратителен местен изрод и пияница, който придружаваше с псувни всичко, което говореше. Той влезе и започна да вика:

– Те избиха всички ви!

И повтаряше все по-силно:

– Всички убиха! Всички!

На площада жени в черни дрехи закриваха лицата си с престилките, както правят местните бабички, вдигайки ги с възлестите си ръце.

Мама изскочи на улицата. Двамата със сестра ми тичахме подире ѝ до ъгъла. Жените, които продължаваха да викат и да тичат насам-натам като полудели, ни изблъскаха назад. Сякаш подгонени, ранени животни, аз и сестра ми, силно притиснати един към друг, се свихме на кълбо под стълбището, което водеше към втория етаж. Искахме да се скрием там, сестра ми ме прегръщаше с всичката сила на седемгодишно момиченце, малко, но вече разбрало каква беда се е стоварила върху нас. На горния етаж хлопна врата и излезе съседът ни, Стела. Войниците така блъскали вратата му, че едва не я изкъртили, но той не им отворил. Каза ни, че това е съдба. Той произнесе само тази дума с наведена глава, сякаш се извиняваше, а после забърза нанякъде.

Това се случи на 4 юли 1944 г. Баща ми беше на тридесет и три години. Мама се върна и все така мълчеше. Без да проронi нито дума, тя отиде в спалнята, а ние след нея. Аз нищо не разбирах, по навик взех чехлите, които татко оставяше под леглото и, както обикновено, ги отнесох в кухнята. Това беше любимата ми игра: аз криех чехлите му, а когато той ги намереше, ме вземаше на ръце и ме подхвърляше нагоре. И аз се смеех, а той ме гъделичкаше, за да ме разсмее още повече. Сега също щяхме да поиграем.

Всички седнахме около масата. Можехме да започваме, нямаше нужда да чакаме баща ми. Той просто закъснява, но ще дойде. Не сега, но непременно ще дойде.

Това, че някои все пак се бяха спасили, вселяваше надежда във всяко семейство. Първата нощ прекарахме заедно, тясно

притиснати един в друг, на голямото легло, а сестра ми Лиета все шепнеше на мама:

– Ще видиш, той ще се върне, ще видиш, че се е спасил.

Ние го чакахме. С всеки изминал ден Лиета все повече вярваше, че той ей сегичка ще се появи на площадката пред дома и ще влезе в хола.

Часовете минаваха, след тях дните, при нас постоянно идваха жени, които плачеха, оплакваха и ни гледаха със съчувствие.

Мама с болезнено старание подреждаше нещата: чашка при чашка, чиния при чиния. Преструваше се, че вярва как той просто някъде се крие и ще се завърне веднага щом всичко се успокои.

Тя не искаше да вижда нищо, дори дреболии, от досегашния ни живот. Нищо, което да ѝ напомня за това място на скръб. Прибра чаршафите, завивките, възглавниците, дюшеците, грейките и килимчето, подарък за сватбата.

По това време в селището дойдоха още войници. Те говореха на чужд език, носеха обувки с шнурове като миньорите, а вместо фуражки – пилотки. Пилотките им приличаха на обърнати лодки, каквито ние с другите деца правехме и пускахме в потока, или пък на шапките от вестници, които зидарите използват по време на работа. Войниците се разхождаха по улиците и раздаваха на децата дъвки и шоколади.

Дядо Джузепе, таткото на мама, издейства за нас разрешение да се преместим във Флоренция. Това беше доста трудно, но му помогнаха от епархията, където дядо имаше добри връзки, понеже беше рисувал портрета на кардинал Елиа дела Коста. Настъпи денят на заминаването. Войниците ни настаниха заедно с други хора в открит камион с две скамейки. Свободно място нямаше, мама трябваше да реши какво да вземе: няколко куфара и кутии, бутилка зехтин и клетката с Бързачка – любимата ни кокошка с огромен, леко увиснал червен гребен. Бързачка ни съпровождаше навсякъде и умря от старост в дома ни на улица „Мараляно“. Мама по стар навик заключи само с ключ, без да слага катинар – изглеждаше, че подир два-три часа ще се завърнем. Всъщност в този дом

остана цял един живот. Живот, пълен с мечти и надежди. А ние се отправихме към Флоренция при дядо Джузепе.

Тръгнахме през нощта. Цялото селище гореше и беше светло като ден. Навсякъде пожари. Хората бягаха оттук и палеха всичко, което не можеха да вземат със себе си.

Докато се спускахме бавно в подскачащия по дупките и камъните камион с включени фарове, внезапно връхлетя немски самолет и започна да ни обстрелва. Войниците закрещяха да скачаме от каросерията и да се скрием в полето.

Там мама ни притисна силно – мен от една страна, Лиета от другата, и ни молеше само да се наведем, колкото можем. Всичко това ми изглеждаше като игра, за която непременно трябва да разкажа на приятелите си: мама закриваше главата ми с ръка, но аз с едно око разглеждах небето. Над нас летяха снаряди и избухваха в полето, където се пръскаха облаци искри.

– Светулки! – виках аз.

Те наистина приличаха на светулки, които ту включват, ту гасят своите фенерчета. Мама ме притискаше към земята, обаче ми разреши да гледам натам, защото беше толкова красиво. Но ми заповяда да остана неподвижен, защото иначе ще отлетят и повече няма да ги видим. Аз лежах със затаен дъх...

Вече бях малко по-голям, когато за пръв път видях светулки над селските ниви недалеч от дядовата ми къща на улица „Мараляно“ във Флоренция. Имам предвид истински светулки. Беззвучни и красиви, сякаш дошли от света на мечтите. През летните вечери ние с момчетата често се криехме в полето и ги разглеждахме с любопитство...

Пристигнахме чак на разсъмване. Дядо и сестрата на мама – леля Джулиана, се спуснаха към нас с прегръдки и ридания, без да кажат почти нищо. Домът на улица „Мараляно“ 89 беше типична къща, каквито тук бяха подредени в редици. Откъм черния път се откриваше гледка към безкрайните ниви, които се обработваха от селските семейства. Малко по-далеч течеше малката река Муньоне. Къщичките приличаха една на друга – еднаква височина, еднакъв цвят. Вляво кафява входна врата със златисто звънче във формата на лъвска муцуна. Вътре дъ-

лъг коридор. Първата стаичка вляво беше нашата, където аз и сестра ми спяхме на едно легло. Под него аз криех всички интересни неща, които успявах да намеря около къщата или в полето. Веднъж даже домъкнах котка. Мислех, че е болна, защото беше подпухнала и мяукаше жално. На другата сутрин се събудихме също от протяжно мяукане и намерихме три котенца, които бозаеха от майка си.

– Тя вече не плаче – гордо съобщих на Лиета.

В средата на първия етаж се разполагаше холът, който беше разделен на две части: в едната две кресла с вече изтъркана тапицерия, масичка с бръмчащо радио, което понякога работеше, но не биваше да се пуска силно – и резбован шкаф, където се пазеше порцеланов сервиз, изваждан само в особени случаи. На най-видно място върху стената, сякаш на трон, висеше портрет на баба, която беше починала няколко месеца преди да се родя.

В другата част беше трапезарията, където имаше красива маса от същата дървесина, както и шкафът, а около нея – осем стола. В кухнята на фона на бели кахлени плочки се открояваше огромен комин, който събираше дима от големите печки. По средата на коридора се издигаше бяло мраморно стълбище с дървени перила към втория етаж.

През малка вратичка под стълбището можеше да се влезе в килера, там се намираше котелът за отоплението и се пазеха въглищата.

През първата година от живота ни в дома на дядо, когато бомбардираха сякаш съвсем наблизо, ние бягахме да се крием в колибката дълбоко навътре в градината – тя бе малка и неугледна, но все пак ни защитаваше. Аз се радвах, когато в далечината се виждаха бомбардировки, понеже ми приличаха на салюти, и не разбирах защо мама, винаги такава мълчалива, започваше да вика при първите взривове. Разрешаваха ми да ги гледам само когато бяха далеч.

Как бях щастлив да седя, свит на кравай в ръцете на дядо, и с отворена уста да гледам далечните искри, по-червени от всякакъв огън, които излитаха към небето. А дядо, кой знае защо, процеждаше през стиснати зъби:

– Горката Флоренция!

До нашата къща, както и при всички останали, имаше малка бетонна тераса, към която се излизаше от хола, и прекрасна морава – за нея се грижеше в свободното си време един селянин, наш съсед. Сред градината, сякаш горд символ на съпротивата срещу времето, се издигаше висока палма.

Дядо Джузепе живееше заедно с леля Джулиана след смъртта на баба Егле. Той преживяваше тежко нашето неочаквано идване, беше му мъчително да ни види спящи в ръцете на войниците и вечно затворената в своето мълчание, унизена от тази трудна ситуация мама: неговата дъщеря сама, без работа, с две малки деца на ръце, а мъжът ѝ зверски убит от немците. Дядо мърмореше, но все пак се радваше, че живеем при него; само дето аз разбрах това много по-късно.

Мама зае само част от къщата. Тя уважаваше баща си и се боеше от него.